

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון ל תשע"ב
מספר 399

תפילת העמידה – ברכת השנים

גשמיות, רוחניות וגאולה

ברכת השנים היא הברכה התשיעית בתפילת שמונה עשרה,¹ ועיקר עניינה הוא בקשת הגשם, ברכת שפע ופרנסה טובה. בקשת השפע, העושר והשובע טבועים בבקשת הגשם, שמעבר להיותו מקור למים חיים הוא ביטוי כולל למילוי כל שאיפותיו הגשמיות של האדם. התפילה לשמירה מכל דבר רע, ממשחית ופורענות היא חלק מרכזי בשימור השפע ובמילוי הצרכים הגשמיים של האדם. עם זאת, בקשת הפרנסה בברכה אינה מתמקדת רק באדם הפרטי, אלא בכלכלת האומה בכללה ובהשלכות שלה החל מהאדמה ותוצריה וכלה בכל מיני תבואה, קרי, גם בהשקעות, בתשומות ובתפוקות הצפויות ממנה. הברכה מבקשת את טובת ארץ ישראל: "ורוה פני תבל ארצך", אך גם את טובת כלכלת העולם כולו: "ושבע את העולם כולו מטובך", מתוך הבנה שכלכלת אומות העולם יש בה כדי להשפיע על כלכלת ישראל. העצמאות הגשמית, השגשוג, הרווחה הכלכלית והיעדר התלות באומה אחרת לצורכי פרנסה, מאפשרים את הבסיס לעצמאות רוחנית, ליצירה עצמית ולהתקדמות בעולמה של תורה. כך גם בתפילת כוהן גדול ביום הכיפורים בהיכל: "שנה שלא יצטרכו עמך בית ישראל לפרנסה זה לזה ולא לעם אחר".

התפיסה המקובלת בחיי העולם היא שעיקר מאמצו של האדם צריך להיות מושקע בהשגת פרנסה ובהבטחת עתיד כלכלי טוב יותר לו ולצאצאיו. תפיסה זו מקורה בנטייה הטבעית של בני האדם להשיג, לעשות ולהספיק, כפי שהסביר הראי"ה קוק:

באשר מצאו [חכמים] שלפי מידת הערך של איסור ההתעסקות לפני תפילת המנחה בדברים שיוכלו לגרום לה ביטול, די באוסרם איסור לכתחילה שלא להתחיל ואם התחילו אין עוד צורך לעמוד לפני חפץ האדם השוקק לגמור את אשר החל מעסקיו החומריים (עין אי"ה, שבת ט ע"ב, סעיף ב).

הטבע האנושי, חפץ האדם, נוטה לעשייה אף על פי שאין זה בידיו להבטיח את המשך קיומו של עצמו לאורך זמן. יתרה מזו, האדם אינו שבע לעולם ממילוי פרנסתו ומתאמץ תדיר להגדילה בכל מצב, כמאמר חז"ל: "אין אדם מת וחצי תאוותיו בידו. יש לו מנה רוצה מאתיים, יש לו מאתיים רוצה ארבע מאות" (קהלת רבה, פרשה א, סימן לב).

לא כן דרכה של תורה, הרואה את השאיפה לרוחניות כמרכז הווייתו של האדם ואת אמצעי הפרנסה – ככלי להגשמתה:

והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי אשר אנוכי מצווה אתכם היום לאהבה את ה' אלוהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם – ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך (דברים יא, יג–יד).

בעוד האדם מתפלל לגשם, מבטיח ה' מטר. ההבחנה ביניהם באה לידי ביטוי בנוסח הברכה, ביחס שבין הגשם למטר, כפי שחידד המלבי"ם (יאיר אור, אות מ, יט): "גשם הוא הטבעי, מטר הוא ההשגחי". הגשם בא מלמטה, מהתעבות אדי האוקיינוס (תענית ט ע"א), לעומתו, המטר מגיע מהמים העליונים בהשגחתו יתברך: "למטר השמים תשתה מים" (דברים, יא, יא). המתח בין השאיפה הגשמית של האדם לפרנסה רבה יותר, לעומת התביעה האלוקית ממנו לחיים רוחניים, מתרכז בברכה זו. היחס בין השאיפה לגשם לעומת ירידת המטר מבהירים לאדם את הגבולות של השאיפה האנושית לגשמיות ולהשתדלות בפרנסה לעומת ההשקעה המצופה ממנו לצמיחה רוחנית. הצבת הגבול נעשית באמצעות תפילה לפרנסה טובה, מתוך הבנה שהפרנסה הגשמית מותנית בהתקדמות רוחנית ותלויה ברצון השם לטובה: "ברך עלינו [...] את השנה הזו [...] לטובה". עיקר התפילה היא שפרנסת השנה הזו תהיה טובה לנו, ולא תהיה לרדיפה גשמית בלבד תוך התרחקות מעבודת ה'.

תפיסה זו המעמידה את היחס הנכון בין גשמיות וחי עולם הזה ובין רוחניות ושאיפה לחי עולם הבא, מובילה לקראת היבט מהותי נוסף לברכה זו. מסקנת הגמרא (תענית, י ע"א) היא כי יהודי כל הארצות מבקשים טל ומטר בהתאם לעונת הגשם בארץ ישראל אף אם מזג האוויר אצלם שונה בתכלית. הכמיהה היהודית ותקוותה היא לחיי גאולה גשמית ורוחנית בארץ ישראל: "ועשה לה תקווה טובה ואחרית שלום". אדם המצוי בעומקה של הגלות מבטא את שאיפתו הרוחנית הגבוהה ביותר – חיי קודש בארץ ישראל, מהמקום הפיזי (גלות) ומהמקום האישי (פרנסה) שבו הוא שרוי. במילים אחרות, שאיפה לגאולה שלמה. ממד זה משתקף בנוסח הברכה כפי שנמצאה בגניזה הקהירית:² "ברך עלינו ה' אלוהינו השנה הזו לטובה [...] וקרב לנו מהרה שנת גאולתנו". מנוסח זה, אף שלא נשתמר לדורות, מתבררת משמעותה העמוקה של ברכת השנים, הדורשת לא רק פרנסת שנה בשנה ומילוי הצרכים הגשמיים של האדם הפרטי, אלא פרנסה רוחנית ושאיפה להתקרבות והשלמה של תכלית הגאולה, בבחינת התקדמות עקב בצד אגודל לקראתה.

בירור היחס הנכון שבין חיי עולם הזה ובין החתירה לקראת חיי עולם הבא, מקדמים אותנו בכל שנה ושנה לקראת הגאולה השלמה שתכליתה היא יכולתו של האדם המאמין לראות את השגחת ה' פנים בפנים בכל מישורי החיים הגשמיים בכלל, ובמאמצו להשגת פרנסתו, בפרט.

הרב ד"ר אהרן בוזגלו

מרצה בתואר שני לניהול מערכות חינוך

² לנוסחאות נוספות, ר' הרב יעקבסון "נתיב התפילה", ברכת השנים.

¹ לברכה מספר נוסחים. הדברים האמורים מתייחסים לנוסח השגור בפי עדות המזרח.

”לתפוס את הרגע”

”אמר רב שמואל בר רב יצחק על מה ציווס? ומתרת, ”על פרשת שילוח עבדים. לאמור, בני ישראל נצטוו על מצוות שחרור עבדים כאן בעת יציאת מצרים ועוד קודם מתן תורה. מקרא מפורש הוא בנביא ירמיהו:

כה אמר השם אלוקי ישראל, אנוכי כרתי ברית עם אבותיכם ביום הוציא אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמור מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו לחופשי מעמך (ירמיהו לד, יג-יד).

שאלת השאלה: מה החשיבות והצורך לצוות על מצוות שילוח עבדים דווקא כאן בעת יציאת מצרים ועוד קודם מתן תורה? ראש ישיבת מיר, הרב חיים שמואלביץ זצ”ל, בספרו ”שיחות מוסר” (תשל”א, מאמר ד) מסביר שמצוות שילוח עבדים איננה מצווה קלה ופשוטה לאדם שרכש את העבד. הוא ששילם לרכוש את העבד במיטב כספו יש לו רצון וכוונה ליהנות מרכישה זו כמה שיותר, אולם בתורה קיים ציווי לשלחו לחופשי. דבר זה כלל לא קל בעבורו.

ואכן, דווקא משום שמצווה זו קשה היא לבעל העבד, ראתה התורה לצוות עליה דווקא בזמן שבני ישראל עצמם יוצאים ממצרים, שכן הזמן הנכון ביותר ואולי הקל יותר לקלוט, להבין ולהפנים את חשיבות יציאת העבד מעבדות לחירות הוא דווקא בעת שבני ישראל מרגישים על עצמם ועל גופם את השעבוד, וחשים בעצמם את הקושי וצרת השעבוד ואת הכמיהה להיות בן חורין משוחרר. אז קל להבין את הצד השני ואת עומק הרצון להיות בן חורין.

זהו המועד שבו נכון וראוי ”לתפוס את הרגע”, שבו החושים חדורים את ההבנה למצב שנמצאים בו באופן שיקרין לנו על מצבם של אחרים גם בעת ובזמן מאוחר יותר. אם לא נתפוס את הרגע ונקבע אותו בתודעתנו, הרי שהרגע ותודעתו יחלפו ולא יישאר דבר מהתחושה הכה ברורה וצלולה שהייתה לנו באותה העת.

הרב נתן גוטמן

סטודנט בתואר שני במקרא וספרות חכמים

מצוות השמיטה והיובל פותחות את פרשתנו. ידועה שאלת חכמינו בתורת כוהנים על הפסוק הראשון בפרשה: ”וידבר השם אל משה בהר סיני לאמור” (ויקרא כה, א) ומה עניין שמיטה אצל הר סיני? משיבים חז”ל: ”אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודיקדוקיהן מסיני”.

עדיין מתבקשת השאלה מדוע בחרה התורה דווקא במצוות השמיטה כדי ללמדנו שכלל תרי”ג המצוות נאמרו לישראל בהר סיני. מה המיוחד בה שאינו במצוות רבות אחרות?

רבי משה סופר בעל ה”חתם סופר” משיב שמצוות השמיטה, פרטיה והלכותיה מוכיחים בעליל שהתורה ניתנה מהשמים, שכן מי יכול היה להבטיח במצווה זו ”וציוויתי את ברכתי לכם בשנה השישית ועשת את התבואה לשלש השנים” (כה, כא)? למי השליטה על הטבע שיכול להבטיח סוג כזה של הבטחה? רק לקב”ה בורא העולם והטבע יש את היכולת להבטיח זאת.

יוצא, שדבר מיוחד זה הקיים במצוות השמיטה בא ללמדנו על כלל המצוות, שאף הן כמו מצוות השמיטה, שנאמרו ”כללותיהן ודיקדוקיהן מסיני” – מן השמים.

בסמוך למצוות השמיטה מצווה פרשתנו את מצוות היובל. אחת ממצוות היובל היא מצוות שילוח עבדים מבית אדוניהם: ”וקדשתם את שנת החמישים וקראתם דרור בארץ לכל יושביה. יובל היא תהיה לכם ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו” (שם כה, ז).

מצווה זו הדורשת לשחרר עבד או אמה מבית אדונם אינה קלה ופשוטה לבעליהם ככלל ויקר, שהרי הוא שילם עליהם במיטב כספו וכעת באה התורה ודורשת את שחרורו. מהו המקור לכך ומה היה המועד שבו נצטוינו על כך?

יש פסוק סתום ולא ברור דיו בתחילת פרשת וארא: ”וידבר השם אל משה ואל אהרון ויצום את בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים” (שמות ו, יג). שואלת הגמרא (ירושלמי, ראש השנה, פרק ג, הלכה ה):

מחנכים באמונה

סדנת שילוב

ברוריה מכמן

כבר בתקופות הקדומות הוקדשה מחשבה רבה בתחום ההלכה היהודית לאנשים עם פיגור. בצד תקנות שנועדו להגן עליהם ולשמר את זכויותיהם נוצר מערך חוקים שהמעייט את חובותיהם הדתיות. בשנים האחרונות התגבשה אידאולוגיה המעודדת שילוב מקסימלי של אנשים עם פיגור שכלי בקהילה: שילוב בגני הילדים ובתי הספר, במוסדות הקהילתיים ובחיים הדתיים של הקהילה ושילובם בתעסוקה.

סדנת שילוב היא פרויקט בקיבוץ ראש צורים שבגוש עציון המסייע לילדי החינוך המיוחד ולבוגרי חינוך זה ה”נופלים בין הכיסאות”. מדובר על ילדים שסווגו כ”מפגרים”, ”אוטיסטים”, בעלי ”ליקויי למידה” או פשוט ”בעייתיים”. יש ביניהם ילדים שבסיוע תכנית טיפולית מתאימה יוכלו לחזור ולהשתלב במסגרות אחרות, בעוד שאחרים יזדקקו לכל אורך חייהם לתכנית הטיפולית המתקיימת בסדנה ואף מציעה לבוגרים דיור הולם במקום.

העיקרון המנחה ב”סדנה” הוא כי אדם מוגדר לא לפי צרכיו אלא לפי יכולתו לתרום ולהעניק. לעיקרון זה יש ביטוי יום-יומי בלמידה, בפעילות חברתית ובעבודה. גישה זו מביאה לשינוי ניכר בהתנהגות הילדים; הם נעשים עצמאיים ובעלי ביטחון ומגיעים להישגים. הם בעיקר מאושרים.

בסדנת שילוב מייחסים חשיבות רבה לעבודה חקלאית. האחריות, העבודה הפיזית והצורך לתכנן, לארגן וגם להתאזר בסבלנות – מפתחים תכונות חשובות אצל התלמידים. לשם כך הוקם משק חי טיפולי המוחזק ומופעל על ידי התלמידים והבוגרים. כחלק מההכנה לחייהם הבוגרים הוקם מערך תעסוקתי חקלאי והנערים עוברים הכשרה כעובדים וכמדריכים. צוות בין-מקצועי עוקב אחר השתלבותם של הבוגרים ומתאים תכנית עבודה לכל אחד בענפים השונים: זיר, מחלבה, רכיבה ומלאכות עתיקות (בית בד, גת וגורן). הבוגרים מסייעים גם באחזקה ובהפעלה של כ-250 תלמידי בית ספר יסודי הבאים מדי שבוע לעבוד בפרויקטים השונים הקיימים במקום.

כדי להיענות לצורך בעצמאות הקיים גם אצל אנשים עם צרכים מיוחדים, הוקם בראש צורים מערך דיור ייחודי ובו קרוונים שבהם מתגוררות משפחות צעירות לצד אנשים עם צרכים מיוחדים. בדירות אלו מתגוררים הבוגרים עם בני גילם, לומדים להיות עצמאיים יותר ומקבלים מהקהילה הסובבת את העזרה שהם זקוקים לה. הם מאומצים על ידי המשפחות, מבקרים בבית הכנסת ומתפקדים כחלק מהקהילה.

לעיון נוסף:

- אתר סדנת שילוב: <http://www.sadnat-shiluv.co.il/about/ganim.aspx>
- אתר ערוץ 7: להיות מיוחד זה רגיל <http://www.inn.co.il/Besheva/Article.aspx/8105>